

ISTORIE

Acest volum, apărut în cadrul Programului de sprijin pentru publicare
„Nicolae Iorga“, a beneficiat de susținere din partea
Ambasadei Franței în România.

v i v r e
l e s
c u l t u r e s

Thierry Wolton (n. 1951) este jurnalist, scriitor și istoric, profesor la École Supérieure de Commerce din Paris. E preocupat în mod special de istoria regimurilor comuniste, de Războiul Rece și de influența sovietică în Occident. A mai publicat: *Vivre à l'Est* (1977), *L'Occident des dissidents* (în colaborare cu Christian Jelen, 1979), *Culture et pouvoir communiste* (în colaborare cu Natalia Diujeva, 1979), *Le KGB en France* (1986; trad. rom. *KGB-ul în Franța*, Humanitas, 1992), *Silence, on tue* (în colaborare cu André Glucksmann, 1986), *Les visiteurs de l'ombre* (în colaborare cu Marcel Chalet, 1990), *Le Grand Recrutement* (1993), *La France sous influence: Paris–Moscou, 30 ans de relations secrètes* (1997), *L'Histoire interdite* (1998), *Rouge-brun: Le Mal du siècle* (1999; trad. rom. *Roșu-brun: Răul secolului*), *Quatrième guerre mondiale* (2005), *Le Grand Bluff chinois: Comment Pékin nous vend sa „révolution“ capitaliste* (2007), *Le KGB au pouvoir: Le système Poutine* (2008; trad. rom. *KGB-ul la putere: Sistemul Putin*, Humanitas, 2008, ed. a II-a 2014); *Le Négationnisme de gauche* (2019; trad. rom. *Negaționismul de stânga*, Humanitas, 2020).

Trilogia *O istorie mondială a comunismului: Încercare de investigație istorică* este cea mai amplă întreprindere de acest gen (peste 3.300 de pagini) și explică sistemul comunist din perspectiva celor trei mari actori ai săi: călăii (vol. 1; trad. rom. *Cu pumnul de fier: Călăii*, Humanitas, 2018), victimele (vol. 2; trad. rom. *Când moare corul: Victimele*, Humanitas, 2019) și complicii (vol. 3; trad. rom. *Un adevăr mai rău decât orice minciună: Complicii*, Humanitas, 2020).

THIERRY WOLTON

O ISTORIE MONDIALĂ A
COMUNISMULUI

ÎNCERCARE DE INVESTIGAȚIE ISTORICĂ

VOLUMUL 3
UN ADEVĂR MAI RĂU
DECÂT ORICE MINCIUNĂ
COMPLICII

Cu o prefață a autorului la ediția românească

Traducere din franceză

de Wilhelm Tauwinkl, Carmen Fotescu, Marieva-Cătălina Ionescu,
Mariana Piroteală, Elena Ciocoiu, Georgeta-Anca Ionescu și Emanoil Marcu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Voi spune despre tine un adevăr mai rău
decât orice minciună.

Mottoul scrisorii deschise adresate de Fiodor Raskolnikov
lui Stalin, 17 august 1939

Pentru Victime

Cuprins

Prefață la ediția în limba română	11
Cuvânt înainte: Vinovați cu toții?	13
Prima parte: La ordinele Moscovei	
Prolog	25
1. În căutarea revoluției.	31
2. În tranșeele luptei de clasă	64
3. Laboratorul spaniol	118
4. Schimbarea de macaz.	163
5. Viitorul luminos	201
6. Tabără contra tabără	241
7. Pilații din Pont ai stalinismului	280
8. Comunismul e viabil în democrație?	315
9. Încordarea războiului.	352
Partea a doua: Orbi de bunăvoie	
Prolog	383
10. O țară imaginară	387
11. Sângele altora	413
12. Marxismul te face și surd.	483
13. Eterna speranță a unui socialism cu față umană	550
14. Tropism maoist	609
15. Prelungă apatie	652
16. Frânghia și spânzurații	716
Partea a treia: Începutul sfârșitului	
Prolog	745
17. Inventar înainte de faliment	749
18. Cei zece ani care au zguduit lumea comunistă.	759
19. Prăbușirea: popoarele împotriva statelor	795
Partea a patra: Moștenirea: lumea de după comunism	
Prolog	839
20. Mutanții	843
21. Amnezii: pete albe și zone gri	873
22. Rămășițe de comunism	918
23. Paradigma chineză.	937
24. Spiritul de revanșă.	968
Epilog: Imposibila reîntoarcere	1001

Post-scriptum	1007
Tablă de materii	1011
Sumarul volumului 1. Cu pumnul de fier: Călăii	1017
Sumarul volumului 2. Când moare corul: Victimele	1019

Prefață la ediția în limba română

Dragi cititori,

Iată publicată și traducerea ultimului volum din trilogia *O istorie mondială a comunismului*. După ce am analizat comunismul punând accentul pe actorii puterii (*Călăii*), apoi pe modul în care a fost trăit de cei care l-au îndurat (*Victimele*), în acest volum el este privit din exterior, din perspectiva țărilor care au avut norocul de a nu cunoaște un asemenea regim. Adeseori lumea e preocupată de cauzele pentru care s-a prăbușit comunismul, când de fapt ar trebui să ne întrebăm cum de a durat atât de mult. Răspunsul este simplu: nenumărații complici care au susținut comunismul în întreaga lume i-au asigurat longevitatea. Aceste complicități sunt discutate în cartea de față.

Fără susținerea partidelor comuniste din străinătate, aflate la ordinele Moscovei și finanțate de URSS, care au reprezentat o adevărată portavoce pentru propaganda sovietică, probabil că edificiul socialist, a cărui temelie constă în mare parte din minciuni, s-ar fi prăbușit mai repede. Fără intelectualii occidentali orbiți de doctrină, ale căror orgolii au fost gădilite de regimuri ce le cunoșteau punctele slabe, intelectuali beneficiari ai voiajelor organizate de polițiile politice locale, probabil că s-ar fi aflat mai devreme adevărul despre ceea ce se întâmpla în spatele Cortinei de Fier. Dacă liderii țărilor democratice n-ar fi fost, în marea lor majoritate, nepăsători față de soarta populațiilor victime, dacă statele n-ar fi dat dovadă de acel realism feroce pentru care ființa umană contează prea puțin sau deloc, dacă „granzii“ lumii n-ar fi rămas în căldășie, aceste regimuri n-ar fi reușit cu siguranță să-și păstreze atât de mult timp locul ce li s-a atribuit în ansamblul mondial. Fără lăcomia bancherilor, a industriașilor, a oamenilor de afaceri capitaliști, obsedați să cucească noi piețe, mai mult artificiale decât reale, este clar că economiile socialiste ar fi dat faliment rapid. Dacă restul lumii n-ar fi rămas atât de puțin preocupată de realitatea comunismului, din simpatie, din ignoranță, din indiferență, aura de care s-a bucurat atât de mult această ideologie n-ar fi exercitat niciodată o asemenea atracție.

Complicii nu au făurit comunismul, acest rol le-a aparținut călăilor, în schimb i-au permis să dureze, mai rău chiar, să prospere, din credință, din orbire, din interes. Unii au fost mai complici decât alții, fără doar și

poate. Liderii partidelor comuniste occidentale sunt complici în mai mare măsură decât oamenii obișnuiți care au întors privirea în altă parte, ca să nu vadă ce li se întâmplă vecinilor lor. Toate aceste complicități, cu diverse motivații, explică în fapt dificultățile întâmpinate în stabilirea adevărului legat de regimurile totalitare. Așa se explică tulburarea cu care privesc oamenii toată această poveste: conștiința încărcată la nivel general împiedică percepția corectă.

Imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, filozoful german Karl Jaspers a fost preocupat de vinovăția compatrioților săi în crimele nazismului. El a identificat diferite grade de vinovăție, în funcție de implicarea actorilor, fără a scuza totuși poporul german în întregul său de responsabilitate. În acest sens, el evocă o vinovăție metafizică: „A fi vinovat în sens metafizic înseamnă a fi lipsit de solidaritatea absolută care ne leagă de fiecare ființă umană ca atare“, explică el. A invoca vina metafizică a întregii lumi pentru crimele comunismului pare a fi just. Acest tip de vinovăție „rămâne în noi ca o chemare neabătută“, spune Jaspers. Omenirea se află în această stare de spirit în ceea ce privește tragedia comunistă.

Vorbim aici despre istoria secolului XX: dacă nu o privim în față, dacă nu lămurim care sunt responsabilitățile, dacă refuzăm să înțelegem mecanismele interioare, dacă refuzăm să aflăm adevărul pur și simplu, așa cum procedează mulți dintre contemporanii noștri, lumea din prezent suferă în mod inevitabil consecințele, pentru că toate acestea fac parte din moștenirea ei, după cum am arătat și în paginile trilogiei. Oricât de dureros este acest trecut, în primul rând pentru nenumăratele sale victime, atunci când încă mai pot să depună mărturie despre el, dar și pentru cei care s-au lăsat înșelați sau pentru cei care au păstrat tăcerea, suntem obligați să rostim adevărul până la capăt. Dacă România, ca și alte foste țări socialiste, încă mai suferă din cauza acestui trecut, la fel se întâmplă și cu restul omenirii. Viitorul nostru comun, în Europa și în lume, depinde în parte de modul în care ne asumăm această istorie, de modul în care ne confruntăm cu acest trecut colectiv.

Vinovați cu toții?

Ei sunt liberi să spună adevărul. Nu noi, cărora ne e teamă pentru copiii noștri. Ar trebui să le fie rușine.

— DMITRI ȘOSTAKOVICI

Nu e mântuire pe pământ
Cât timp putem ierta călăii. — PAUL ÉLUARD

Cu greu poate fi condamnată o crimă dacă nu e numită explicit. Vocabularul e bogat în sensuri în această privință, deosebindu-se între omucidere, omor, asasinat, care pot fi premeditate sau nu, pasionale sau cu sânge rece, cu intenția de a ucide sau nu... Crima în masă nu beneficiază de atâtea nuanțe, ca și cum mulțimea ar fi suficientă pentru a i se măsura gravitatea. A trebuit să așteptăm Procesul de la Nürnberg ca să vorbim de crimă împotriva umanității, deși practica în sine exista înainte de a fi calificată astfel, dacă ne gândim la masacrele din timpul marilor invazii, la comerțul cu sclavi negri, dar și la terorile revoluționare. Termenul „genocid“ a apărut în 1944, urmat, un sfert de veac mai târziu, de cuvântul „etnocid“, cu caracter mai mult cultural decât rasial. Exterminarea evreilor de către nazisti a fost la început desemnată cu numele de „soluție finală“, potrivit terminologiei folosite de călăi, înainte să se impună cuvântul *Șoah* (în ebraică, „nenorocire“) pentru denunțarea acestei ticăloase crime în masă, împotriva unui întreg popor. Aceste chestiuni de vocabular nu țin de „detaliu“. Bătălia memorială aflată încă în desfășurare pentru recunoașterea universală a genocidului armenilor din 1915–1917, cu cele 1,5 milioane de morți, subliniază importanța mizei. Mai recent, în 1994, Națiunile Unite au calificat drept genocid vânarea și nimicirea etnicilor tutsi de către etnicii hutu, în Rwanda (între 500.000 și 1 milion de victime). Recunoașterea genocidului nu folosește victimelor, nu le schimbă cu nimic statutul; este, în schimb, esențială pentru istoria colectivă, dacă ținem seama că există umanitate, și una singură. Perpetuarea crimei în masă nu e doar problema protagoniștilor, călăi și victime, ci actul, ca posibilitate, privește omenirea ca atare.

Pentru Curtea Penală Internațională (CPI), noțiunea de crimă împotriva umanității se aplică omorului, exterminării, luării în sclavie, deportării sau mutării forțate a populației, încarcerării sau altor forme de priver

gravă de libertate fizică, torturii, violului, sclaviei sexuale, prostituției forțate, gravidității forțate, sterilizării forțate sau oricărei alte forme de violență sexuală de gravitate comparabilă, persecutării oricărei grupări sau a oricărei colectivități identificabile, din motive de ordin politic, racial, național, etnic, cultural, religios sau sexist, sau în funcție de alte criterii universal recunoscute ca inadmisibile în dreptul internațional, dispariției forțate a unor persoane, crimei de apartheid, altor acte inumane cu caracter analog ce provoacă intenționat suferințe grave sau atingeri grave integrității fizice sau sănătății fizice ori mintale.

Toate aceste crime, fără excepție, au fost săvârșite la un moment dat sau altul de către regimurile comuniste. Cu toate acestea, rareori auzim vorbindu-se de crimă împotriva umanității din partea lor, atunci când este evocat acel trecut. Comunismul nu este asociat cu o asemenea calificare din partea dreptului internațional, așa cum este nazismul asociat cu *Șoah*. Diversitatea de crime la care se aplică definiția CPI fără îndoială că nu ajută la recunoașterea lor. Pentru că toate corespund crimelor comunismului, nu se relevă nici una în particular, după cum amploarea numărului de victime împiedică, în mod paradoxal, înțelegerea dezastrului. Genocidul, etnocidul, Holocaustul, *Șoah* sunt toate crime împotriva umanității, dar denumirea lor unică le deosebește de celelalte, ceea ce permite păstrarea specificului fiecăreia. Calificarea drept crimă este necesară evaluării ei, condamnării ei.

Problema legată de crimele în masă comuniste ține de diversitatea victimelor, de multitudinea locurilor de exterminare, de varietatea metodelor folosite. În această tragedie, nu există unitate în timp, loc și spațiu, ceea ce face dificilă înțelegerea nelegiurii, etapă indispensabilă în conceptualizarea ei, care favorizează rememorarea. Ce logică există între exterminarea țăranilor și a intelectualilor, a burghezilor și proletarilor, a credincioșilor și ateilor, a opozanților și a membrilor partidului etc., toți aceștia victime, în grade diferite și în momente diferite, ale roșii roșii comuniste? În lipsa unui Auschwitz, simbol al crimei de masă naziste ca loc de concentrare a răului, nici un nume sau loc nu caracterizează calvarul suferit: Vorkuta, S 21, Belene, Sighet, Boniato – lista e lungă – sunt locuri ale suferinței necunoscute de public. Împușcați, deportați, înfometateți, torturați etc.: multiplele mijloace de exterminare folosite nu ne ajută nici ele să ne imaginăm crimele, așa cum pot materializa oroarea *Șoah*-ului camerele de gazare. În sfârșit, numărul victimelor, fără echivalent în istorie¹, toate murind pe timp de pace, depășește capacitatea de înțelegere a omului și tinde să rămână o abstracțiune. După ce a fost negată atât de multă vreme, relația dintre comunism și

1. Singurul echivalent posibil ca număr de victime ar fi comerțul cu sclavi negri, dar aceste crime s-au desfășurat de-a lungul mai multor veacuri, în timp ce neleguirea comunistă este o chestiune de câteva decenii.

milioanele de morți ale acestuia este, desigur, admisă în prezent, dar în lipsa unei calificări mai precise; această crimă multiplă, unică tocmai prin aceasta, poate fi în continuare relativizată sau, mai rău, uitată, când adevărurile privind istoria respectivă cu greu își netezesc drumul spre conștiința universală.

După teroarea ale cărei victime au fost locuitorii din Vendée în 1793, Gracchus Babeuf, adesea socotit unul dintre strămoșii comunismului, ca fondator, în 1796, al Conspirației Egalilor, a inventat cuvântul „populicid”. Locuitorii de la această margine a Franței au fost exterminați, inclusiv femei, copii, bătrâni, din cauza apartenenței lor de regiunea Vendée, acuzată de puterea iacobină că ar fi contrarevoluționară. Terminologia lui Babeuf se dovedește pertinentă în acest caz: populația din Vendée era vinovată în sine. Cum stau lucrurile cu victimele comunismului? Acestea sunt, în cea mai mare parte, civili, sacrificați în războiul purtat de putere împotriva societății. În această privință, martiriul locuitorilor din Vendée a fost precursor. În schimb, diversitatea geografică a morților comunismului și varietatea populațiilor căzute victime împiedică reluarea termenului de populicid. Totuși, partidele-stat comuniste n-au omorât de plăcere. Există o logică în această politică de exterminare, practică în contexte diferite. O legătură, una singură, îngăduie înțelegerea tuturor acestor crime dincolo de diversitatea locurilor, genurilor, victimelor. Această legătură se bazează pe noțiunea de clasă, numitor comun și cauză a acestor milioane de morți. În numele luptei de clasă au fost sacrificați toți acei oameni, o „luptă” și niște „clase” lăsate, și una, și celelalte, la aprecierea partidelor-state executoare, adică alese de acestea, asociate cu dușmanii pe care și i-au desemnat singure. O luptă de clasă subiectivă, cu geometrie variabilă, adesea fără să aibă o adevărată relație cu sociologia reală a victimelor. În cazul acestei crime, cele două cuvinte, „luptă” și „clasă”, sunt indisociabile, provenind chiar din esența ideologiei care a înarmat brațele călăilor. În acest sens, a vorbi de „clasicid” pentru calificarea crimelor comunismului ar părea să fie termenul cel mai bine adaptat, chiar dacă se pot aplica și alte denumiri – etnocid în cazul ucrainenilor în timpul foametei din anii 1930, genocidul din partea khmerilor roșii împotriva „vechiului popor” etc. Neologismul „clasicid” oferă avantajul, în cazul comunismului, că integrează substratul ideologic care a justificat actul uciderii și a dat naștere la atâtea suferințe: clasa. Cauzele exterminării, care permit explicarea acesteia, se află chiar în concepția comunismului, așa cum au dorit-o părinții fondatori, Marx și Engels, și așa cum au pus-o în practică adepții lor leniniști. Formularea „lupta de clasă este motorul istoriei” este probabil cel mai criminogen dintre toate preceptele adoptate vreodată de intelectuali, din momentul în care a fost aplicat ad litteram de către călăii îndotrinați.

Lupta de clasă este o realitate ce nu poate fi negată. În schimb, a face din ea motorul istoriei este o interpretare care cere ca orice societate să practice această luptă neîncetat dacă vrea să progreseze. Luată literalmente

de către executanți, formula a devenit un imperativ categoric pentru a ajunge la Graalul comunismului, stadiul suprem al umanității fâgăduit de doctrină. Lupta de clasă trebuia alimentată de marea forjă a comunismului așa cum trebuie alimentat cazanul unei locomotive ca să meargă la presiune maximă. Pe baza acestui principiu, milioane de ființe umane au fost sacrificate pentru ca, în final, să se ajungă în fundătura pe care o cunoaștem. Exterminarea evreilor ca dramă consubstanțială doctrinei naziste așa cum a fost concepută de Hitler este un adevăr indiscutabil. A spune că mulțimea de morți ai comunismului este urmarea luptei de clasă, așa cum au avut-o în vedere, în aplicarea ei practică, Marx și Engels, este un alt adevăr. „Lupta de clasă, motor al istoriei“ este, într-un fel, o dovadă ontologică a caracterului intrinsec criminal al comunismului, așa cum este preceptul rasei superioare pentru nazism. Calificarea drept clasicid face trimitere la această dovadă, morții comunismului devin astfel stânjenitori în mod evident, de unde tentația de a-i arunca la groapa de gunoi a Istoriei.

O blândețe ciudată

Recunoașterea rolului ideologiei în bilanțul comunismului impune căutarea răspunderilor și în altă parte decât în rândul conducătorilor și al călăilor, cărora li se impută nemijlocit crimele. Exercițiul poate fi dureros atunci când devine obligatorie chestionarea credințelor împărtășite. Forța comunismului, care l-a făcut atât de popular, ține, în parte, de monopolul speranței pe care a reușit s-o întruchipeze ca religie seculară, odată proclamată moartea lui Dumnezeu de către Iluminism, pe scurt spus. Schimbarea în mai bine este o aspirație umană ce ține de conștiința trecerii timpului, până la inevitabilul sfârșit, având drept rațiune de a fi speranța, idee captată de comunism pentru a-și asigura succesul. Prin pretenția de a stăpâni un viitor anunțat, marxism-leninismul a fost, de asemenea, asimilat cu progresul ce dă un sens istoriei. Drept urmare, stricăciunile provocate au găsit în această binefacere adusă omenirii, presupusă a fi mai înaltă, un motiv de a fi iertate. „Nu este așadar logic ca într-o epocă în care mersul istoriei este mai accelerat, să moară mai multă omenire?“, spunea Georg Büchner prin gura revoluționarului Saint-Just în piesa *Moartea lui Danton*, scrisă în 1835.*

Utopia a mai satisfăcut o veche pasiune a oamenilor, egalitatea. Comunismul nu doar s-a hrănit cu protestul social legitim pe care-l provoacă exploatarea semenilor, ci a întreținut convingerea că ea poate fi eliminată, într-o lume uniformă. Doctrina a încurajat un resentiment universal, deloc vrednic de laudă, dar atât de omenesc, și anume invidia, pofta față

* Preluat din Georg Büchner, *Pagini alese*, trad. de Laura Dragomirescu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967, p. 81 (n. tr.).

de ce are celălalt. Dincolo de aspectul material, egalitarismul poate duce la negarea diferenței, anunță sfârșitul oricărei alterității, amestecând toate criteriile. Egalitarismul se află la originea violenței comuniste, lupta de clasă justificându-i existența. Orbirea de care a profitat această violență în secolul XX este un efect al consensului egalitar ce autorizează scuzarea inacceptabilului, în numele dreptății sociale.

Cotitura totalitară luată de comunism este inerentă ideologiei, neavând nimic de-a face cu împrejurările. În schimb, perceperea comunismului rămâne responsabilă pentru cursul istoriei așa cum s-a desfășurat ea. Șansa totalitarismului de obediență marxist-leninistă ține de faptul că e geamănul nazismului, totalitarism de esență rasială, ceea ce a obligat cele două regimuri de aceeași natură să se înfrunte, tocmai pe motiv de practici identice. Nazismul, cu făgăduința unei rase superioare, se condamna singur la oprobriul universal, în timp ce comunismul, cu viitorul luminos asigurat tuturor, încuraja adeziunea. Răul de o parte, binele de alta, înfrângerea celui dintâi i-a servit celuilalt, comuniștii plătindu-și tributul pentru această victorie. Acest sacrificiu rămâne un argument ce justifică legitimitatea comunismului. Marele Război pentru Apărarea Patriei în cazul URSS, Rezistența pe care cea mai mare parte a partidelor comuniste au ajuns s-o monopolizeze cam peste tot, totuși, după ruptura Pactului Hitler–Stalin, au ajuns să devină mituri care, ca atare, scapă rațiunilor istoriei. Național-comunismul la care au ajuns țările și partidele respective, ca substitut al utopiei marxist-leniniste, ținută în șah de realitățile lumii, a întărit, de asemenea, legenda unui comunism patriotic, dându-le adeptilor săi o aură de apărători ai neamului, de cetățeni model în slujba comunității. Național-comunismul a conferit o virginitate morală utopiei criminale, un pașaport pentru recunoașterea veșnică.

Aceste motive, printre altele, ne îngăduie să înțelegem imunitatea de care a beneficiat comunismul în trecut și ce rămâne în zilele noastre din această blândețe față de el, în ciuda bilanțului. Legitimitatea unei idei nu se măsoară prin numărul de adepți; omenirea se poate înșela chiar în cele mai bune intenții, cu atât mai mult când intențiile sunt rele. Utopia a sedus mai mult în sine decât în practică, iar comunismul a fost altfel apreciat de departe decât suferit de aproape, ceea ce explică decalajul ce n-a încetat să persiste între cei care au crezut în el fără să-l trăiască și cei care l-au trăit fără să creadă în el.

Marxism-leninismul a ajuns la putere întotdeauna prin forță, impus de o minoritate, cel mai adesea de către intelectuali ideologi, care au ales această cale în numele poporului, ca apoi să-i aducă nenorocirea. Victimele n-au nici o recunoștință față de călăii lor, care, departe de a-și asuma angajamentele și faptele, au ales să se ascundă în spatele scuzelor clasice – ordinele primite, necesitatea de a asculta de ele, lipsa alternativei... –, ca să se sustragă răspunderii. Cum rămâne cu milioanele de militanți care au aderat la comunism peste tot în lumea „liberă”, adică

nu supuși dictaturii unui partid-stat, cu acei oameni care s-au angajat să-l slujească cu entuziasm, ascultând de partide lipsite de autonomie, reduse la rolul de cutie de rezonanță? Deținerea carnetului de partid, plata cotizației, participarea la ședințele organizației de bază, aplicarea fără discuție a consemnelor venite de sus și din alte părți, toate acestea sunt semnele unei complicități cel puțin morale, ulterior uitată prompt. Sunt rari militanții comuniști care și-au exprimat apoi regretul, care au recunoscut că s-au înșelat, care au încercat să-și explice orbirea. Majoritatea „foștilor“ susțin că nu cunoșteau crimele săvârșite, deși se puteau afla încă de la primii pași ai regimului bolșevic.

Militantul comunist a ajuns chiar să facă din propria capacitate de indignare în fața nedreptăților lumii o superioritate morală pe care n-a încetat s-o scoată în față pentru a se pune în valoare. În schimb, rareori a fost în măsură să adune morții din fața ușii. Trebuie oare să mai amintim milioanele de petiționari occidentali care s-au mobilizat din proprie inițiativă ca să ceară moartea „culacului“ și a altor „contrarevoluționari“, în ceasurile cele mai negre ale comunismului stalinist? E nevoie oare să mai insistăm pe miile de tineri europeni electrizați care, cu *Cărticica roșie* în mână, scoteau strigăte de ură maoistă împotriva „celor care merg pe linia burgheză“, torturați de Gărzile Roșii chineze fanatizate? Acest trecut, trecutul comuniștilor în general, este mai puțin glorios decât cel plâsmuit de legendă. A fi fost militant pentru cauză poate că a reprezentat o șansă, așa cum s-a spus, dar mai sigur o formă de compromis, ceea ce respectivului nu-i place să i se reamintească.

Orbirea surzește

„Talentul este un titlu de responsabilitate“, scria Charles de Gaulle în memoriile sale de război, atunci când și-a justificat decizia de a nu-l elibera prin grațiere pe Robert Brasillach, scriitor colaboraționist executat. Pușkin spunea deja că „talentul nu scuză ticăloșia“. Lista sufletelor frumoase care s-au angajat, în lumea întregă, alături de călăii comuniști este prea lungă pentru a fi detaliată aici, cu riscul de a uita. Intelectualul, oricare ar fi gândirea pe care o dezvoltă, arta pe care o slujește, ar trebui să-și păstreze clarviziunea. Capacitatea de discernământ nu este oare un atribut al inteligenței și al culturii? Scriitorii, artiștii au, bineînțeles, dreptul de a avea păreri, fiind cu toții liberi să-i admire pe Stalin, pe Mao, pe Pol Pot și pe alții. Gândirea nu scutește de angajare, dar angajarea înseamnă moartea spiritului dacă una se substituie celeilalte. Slujirea oarbă a comunismului însemna aservire, abandonarea oricărei rațiuni garante a calității morale, a cinstei, a meritului intelectualilor atunci când își joacă rolul de cercetători ai conștiințelor. Tăcerea literaților în fața crimelor sau, mai rău, unirea glasului lor cu corul însetaților

de sânge au înjosit numeroase talente, aspect pe care cei interesați s-au grăbit să-l facă uitat, fără să ceară iertare pentru trădarea lor. „Dacă sprijinul vostru acordat terorii conta, indignarea voastră ar fi contat și ea. Este deci drept ca, acum, ușurătatea voastră să fie arătată cu degetul și să nu fie uitată de biografii voștri“¹, scria viitorul laureat al Premiului Nobel pentru literatură, scriitorul polonez Czesław Miłosz, într-o scrisoare deschisă adresată în 1956 lui Picasso, a cărui notorietate mondială simboliza, pentru el, intelectualul angajat din epoca stalinistă.

În Franța s-a vorbit de „crimă de birou“ pentru calificarea faptei săvârșite de înaltul funcționar Maurice Papon, care a semnat ordinele de deportare a evreilor când era secretar general al Prefecturii Gironde, între 1942 și 1944. Crime „cu gândul“, „prin scris“, „prin intenție“, „prin sprijin“ s-ar putea numi cele ale „tovarășilor de drum“, ale tuturor celor care s-au folosit de calitatea, de prestigiul, de genealogia lor pentru a acoperi crimele în masă ale comunismului, pe toate meridianele, și care, prin chiar această complicitate, au ajutat omenirea să fie cu conștiința împăcată.

Rațiuni de stat și complicitate

Marxism-leninismul a distrus țările care l-au adoptat. A trebuit să așteptăm mai mult de șaptezeci de ani ca să constatăm stricăciunile „dictaturii proletariului“, ca să admitem zădărnicia doctrinei. În legătură cu acest eșec e potrivit să ne întrebăm nu de ce s-au sfârșit, răspunsul fiind cuprins în felul căderii, ci cum de au durat atât de mult regimurile în chestiune. Dificultățile au apărut încă din primele luni ale regimului bolșevic, s-au agravat pe măsură ce sistemul a început să apese asupra oamenilor și structurilor, iar expansiunea geografică a confirmat viciile inerente. Această istorie ciudată îi datorează capitalismului faptul că a existat și democrațiilor occidentale faptul că a durat. Doctrina s-a născut în sânul sistemului pe care-l denunță, în acea Europă a secolului al XIX-lea, în avangarda revoluției industriale care a tulburat lumea. Observând această reușită și costul ei uman și social, Marx și Engels au încercat să-i înțeleagă mecanismele, i-au anunțat sfârșitul și au propus un înlocuitor. Pusă în practică de Lenin, doctrina a reușit să fie aplicată în continuare, în parte prin sprijinul capitalismului, apoi să se răspândească, nu fără îngăduința democrațiilor. Dacă mare parte dintre cei care au sprijinit regimurile comuniste este alcătuită din militanți ai partidelor comuniste și din intelectuali orbiți, după cum reține memoria când vrea, primele rânduri sunt pline de oameni de stat, politicieni de toate orientările, și de mari industriași; cei dintâi au acționat pentru un interes „superior“, ceilalți din naivitate, iar cei din urmă din lăcomie.

1. *Preuves*, nr. 64, iunie 1956.